

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Олексієвця Олега Миколайовича

на тему: **«Еколого-економічні засади диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів»**,

подану на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 051 «Економіка»

з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Поглиблення інституціональних трансформацій у лісовому секторі національного господарства потребує створення сприятливих інституціональних передумов для забезпечення диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, щоб ефективніше використовувати лісосировину та несировинні корисності лісів. Додатковим аргументом щодо диверсифікації діяльності суб'єктів лісогосподарської та лісоохоронної діяльності є те, що у багатолісних регіонах лісові господарства вже давно стали центрами ділової активності та основними структуроутворюючими ланками територіальних господарських комплексів. Водночас постійні лісокористувачі забезпечують залучення лісового багатства у відтворювальний процес і впливають тим самим на рівень екологічної стабільності територій концентрації лісових благ, тому стратегія диверсифікації їх діяльності має враховувати весь спектр екологічних ризиків, пов'язаних з розширеним відтворенням та збереженням усіх компонентів лісоресурсного потенціалу. З огляду на це пріоритети диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів мають базуватися на відповідних еколого-економічних засадах, які забезпечать баланс між господарським використанням ресурсів лісу та своєчасним їх відтворенням. Також проектування стратегії диверсифікації діяльності сектору лісових господарств має враховувати фактор воєнного стану, оскільки формування розгалуженої мережі фортифікаційних споруд потребує значної кількості різноманітних сортиментів деревини. Виходячи з приведеного вище, О. М. Олексієвць і сформулював тему та завдання дисертації, що забезпечило її кореляцію

з актуальними науковими проблемами підвищення ефективності відтворення та використання ресурсно-виробничого потенціалу лісового господарства.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій дисертації. Опрацювавши структуру та зміст дисертації, можна однозначно стверджувати, що автор досяг поставленої мети в частині розроблення авторського концепту формування еколого-економічних засад диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів. Отримані наукові положення, висновки та практичні рекомендації є обґрунтованими та аргументованими, оскільки базуються на глибокому та усесторонньому опрацюванні великої кількості праць вітчизняних та іноземних вчених, присвячених лісовій тематиці, а також на вдалому поєднанні загальнонаукових та спеціальних методів економічних досліджень, що дало можливість виявити сутнісно-змістовні характеристики диверсифікації діяльності лісових господарств як в контексті підвищення ефективності діяльності лісової галузі в цілому, так і в контексті підвищення дієвості впливу лісового чинника на соціально-економічне піднесення країни та окремих регіонів.

Дисертація складається з анотації, змісту, вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел, переліку праць автора та додатків. Анотація дисертації є вдалою квінтесенцією основних положень та висновків, котрі були отримані у процесі підготовки дисертації.

У першому розділі дисертації *«Теоретико-методологічні основи диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів на еколого-економічних засадах»* автором проаналізовано теоретичні підходи вітчизняних вчених до визначення категорії «диверсифікація» (с. 29–32); структуровано основні види діяльності постійних лісокористувачів в контексті їх подальшої диверсифікації (с. 33–37); ідентифіковано інституціональні передумови диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів як базу для запровадження інституціональних форм (інституціоналізація додаткових видів діяльності та розширення номенклатури продукції державних і комунальних лісових господарств; входження постійних лісокористувачів в асоціативні

та кластерні об'єднання; створення державно-приватних партнерств на основі передачі прав тимчасового користування лісовими та лісогосподарськими активами; участь постійних лісокористувачів в міжнародних грантових проєктах, зокрема в програмах транскордонного співробітництва) та методів і технологій (реінжиніринг лісогосподарських та лісопереробних процесів; використання технологій франчайзингу та бенчмаркінгу; оновлення, модернізація та реконструкція виробничо-технічної бази; створення підрозділів з переробки деревної та недеревної продукції; створення біоенергетичних виробництв) диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів (с. 48–59); виявлено взаємозв'язок між диверсифікацією діяльності постійних лісокористувачів та диверсифікацією сільської економіки, виходячи з того, що сільські території виступають основним територіальним базисом концентрації лісових благ (с. 67–76).

У другому розділі *«Аналіз та оцінка передумов диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в Україні»* автор охарактеризував основні показники ведення лісового господарства в Україні у 2005–2020 рр., акцентувавши увагу на місії постійних лісокористувачів та стані матеріально-технічної бази лісовідновлення та переробки деревини (с. 79–88); проаналізував динаміку видатків Зведеного бюджету України на Державне агентство лісових ресурсів України у 2011–2021 роках в розрізі загального та спеціального фондів, а також виявив причини скорочення обсягів бюджетного фінансування лісовідновлення та лісовідтворення (с. 88–90); виявив основні тенденції в динаміці використання власних коштів постійних лісокористувачів, які функціонували в системі Державного агентства лісових ресурсів України, на ведення лісового господарства у 2013–2021 рр. в контексті перспектив диверсифікації діяльності названих суб'єктів виробничо-господарської діяльності (с. 90–95); визначив абсолютне та відносне відхилення суми чистого доходу постійних лісокористувачів у 2021 році порівняно з 2013 роком з ідентифікацією основних детермінантів, які вирішальною мірою вплинули на надходження виручки за реалізацію продукції, робіт та послуг

лісового господарства (с. 96–98); показав регіональний розріз податку на прибуток та дивідендів, сплачених господарствами найбільш лісозабезпечених регіонів України до Державного бюджету України у 2021 році як детермінуючого диверсифікаційні процеси фактору (с. 98–100); проаналізував природно-ресурсні, виробничо-технічні та фінансово-економічні аспекти функціонування постійних лісокористувачів Рівненської області та виявив наявні об'єктивні та суб'єктивні передумови для диверсифікації діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва (с. 100–111); розрахував рівень фінансово-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів Рівненщини та провів їх кластеризацію, щоб диференціювати форми диверсифікації діяльності, виходячи з рівня фіскальної, економічної та майнової віддачі лісових земель (с. 112–122).

У третьому розділі *«Формування інституціонального середовища диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів на еколого-економічних засадах»* здобувачем визначено причини, передумови та цілі диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, виходячи з теоретичних узагальнень еколого-економічних засад диверсифікації лісогосподарського виробництва та результатів аналізу природно-ресурсних, виробничо-технічних та фінансово-економічних умов її здійснення (с. 126–137); виявлено прикметні риси диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів у різних природно-кліматичних зонах (с. 137–139); обґрунтовано напрями поглиблення диверсифікації діяльності філій ДП «Ліси України» з урахуванням вимог воєнного часу, зокрема акцентовано увагу на необхідності заготівлі деревини для будівництва фортифікаційних споруд, зокрема для обшивки траншей та окопів, нарощення обсягів виробництва та постачання дров'яної деревини для потреб прифронтових та звільнених від окупації районів, виготовлення біопалива на основі утилізації лісосічних відходів та відходів деревообробного виробництва (с. 140–141); визначено пріоритети диверсифікації виробничо-

господарської діяльності філій ДП «Ліси України» у повоєнний період, зокрема пріоритет екологічного реінжинірингу лісових біогеоценозів, пошкоджених внаслідок воєнних дій, комплексного освоєння потенціалу екосистемних послуг лісу, активізація лісовідновлення та лісорозведення на основі використання інноваційних технологій (с. 142–145); сформовано інституціональний інструментарій диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, який охоплює формування базової схеми вертикальної та горизонтальної диверсифікації лісогосподарської промислової групи та бізнес-модель диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів (с. 145–161); розроблено Стратегію розвитку лісового господарства Рівненської області, реалізація котрої дасть змогу забезпечити впровадження сучасних методів ведення лісового господарства, розширення площі лісових земель, оптимізувати породно-вікову структуру лісового фонду, підвищити рівень утилізації деревних відходів (с. 168–175); ідентифіковано складові мультиплікативного соціо-еколого-економічного ефекту диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів в результаті реалізації Стратегії розвитку лісового господарства Рівненської області (с. 175–181).

Достовірність результатів і новизна досліджень. Отримані у дисертації результати відзначаються високим рівнем достовірності та обґрунтованості, оскільки базуються на опрацюванні статистичних даних Державного агентства лісових ресурсів України, ДП «Ліси України», Рівненського, Волинського та Тернопільського обласного управління лісового та мисливського господарства, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України.

Результати дисертації містять наукову новизну, яка полягає у розробленні еколого-економічних засад диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів з урахуванням викликів воєнного часу та наслідків поглиблення реформи у лісовому секторі національного господарства.

Автором вперше розроблено теоретичну платформу диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в особливий

період, яка базується на детермінації причин та передумов вибору екологічних, економічних і соціальних цілей, а також передбачає інституціоналізацію нових форм лісогосподарювання, що підвищить вагомість лісового господарства у вирішенні соціально-економічних проблем територій розміщення лісових благ та зміцненні обороноздатності країни.

У дисертації удосконалено теоретичний підхід до класифікації інституціональних передумов диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, який виокремлює інституціональні передумови галузевого, децентралізаційного, загальноекономічного та воєнного характеру, що визначають набір інституціональних форм, які передбачають застосування сучасних методів і технологій лісовідновлення, лісорозведення, агролісомеліорації та утилізації деревних відходів з метою виробництва різноманітних видів твердого біологічного палива, що у підсумку забезпечить зростання рівня лісистості території України, прискорить процеси інтеграції сільського та лісового господарства, а також сприятиме збільшенню питомої ваги паливних деревних продуктів в енергетичному балансі територіальних утворень.

Удосконалено інституціональне забезпечення вертикальної та горизонтальної диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, яке передбачає нестатутне об'єднання лісових господарств, що базується на матричній організаційній структурі для перехресного управління, що дасть можливість ідентифікувати центри відповідальності за лісосировинні та лісопромислові потоки у лісопродуктових ланцюгах і тим самим упередити еколого-деструктивні процеси в освоєнні лісосировинного потенціалу та корисних властивостей лісів.

Автором удосконалено інструментарій стратегування розвитку лісового господарства регіону, який передбачає розроблення набору стратегічних ініціатив на основі ув'язки основних цілей з пріоритетами диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів та джерел фінансового забезпечення реалізації лісогосподарських, лісоохоронних,

рекреаційних та біоенергетичних проєктів, що дасть змогу забезпечити підвищення еколого-економічної та соціальної ефективності використання лісоресурсного потенціалу в умовах воєнного стану та у повоєнний період, а також створити умови для зростання результативності використання деревних та недеревних ресурсів лісу у суміжних ланках господарського комплексу.

Сформовано концепт вибору напрямів диверсифікації виробничо-господарської діяльності філій ДП «Ліси України» з урахуванням вимог воєнного стану, який враховує комплекс інституціонально-цифрових передумов, що дасть змогу забезпечити результативну участь постійних лісокористувачів у заготівлі деревини для будівництва фортифікаційних споруд, будівництві інженерних оборонних споруд, нарощенні обсягів дров'яної деревини, виготовленні біопалива на основі утилізації лісосічних відходів, розбудові індустрії рекреаційного лісокористування, здійсненні природооблаштувальних робіт на порушених внаслідок військових дій лісових землях, а це у підсумку підвищить вагомість лісових біогеоценозів у процесах повоєнного відновлення країни.

У дисертації розвинуто методичний інструментарій визначення рівня фінансово-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва адміністративної області на основі групування постійних лісокористувачів, який передбачає кластеризацію постійних лісокористувачів за індикаторами фіскальної, економічної та майнової віддачі земель, що дасть можливість диференціювати форми диверсифікації виробничо-господарської діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва, виходячи з їх конкурентного положення. У дисертації також систематизовано пріоритети диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів в контексті диверсифікації сільської економіки, що дасть змогу підвищити дієвість впливу лісогосподарської та лісоохоронної діяльності на темпи соціально-економічного піднесення сільських територій як основного базису концентрації лісових ресурсів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Науково-прикладні результати, фундаментальні положення та висновки дисертації безпосередньо пов'язані з тематикою науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України, а саме темою: «Розробити методичні основи та інформаційне забезпечення оцінювання екосистемних функцій лісів природно-заповідного фонду Полісся України» (номер державної реєстрації 0119U100908), у межах якої автором виявлено соціально-економічні наслідки диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів на сільських територіях, сформовано базову схему вертикальної та горизонтальної диверсифікації лісогосподарських виробництв та розроблено Стратегію розвитку лісового господарства Рівненської області.

Практичне значення результатів дослідження. Практична цінність результатів наукового дослідження полягає у розробленні еколого-економічних засад диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, що дасть змогу підвищити рівень комплексності розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу у різноманітних секторах національного господарського комплексу.

Основні результати дисертації О. М. Олексієвця використовуються в управлінській та науковій діяльності суб'єктів виробничо-господарської діяльності та науково-дослідних установ і закладів вищої освіти. Зокрема, в діяльності філії «Коростишівське лісове господарство» Державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України» використовуються розроблені автором стратегічні пріоритети розвитку галузі лісового господарства багатолісного регіону в частині переведення самозаліснених сільськогосподарських угідь у лісові землі, ефективнішого використання недеревної сировини, нарощення масштабів агролісо-меліоративних заходів, розбудови індустрії рекреаційного лісокористування (довідка № 1471 від 13.12.2022 року). Менеджмент філії «Макарівське лісове господарство» Державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України» використовує розроблений автором методичний

інструментарій, який передбачає визначення рівня фінансово-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів на основі розрахунку індикаторів фіскальної, економічної та майнової віддачі лісових земель (довідка № 1 від 17.01.2023 року). У науковій діяльності Інституту агроекології і природокористування НААН при виконанні наукової теми «Розроблення стратегічної моделі еколого-економічного управління природними ресурсами в агросфері» (номер державної реєстрації 0116U000341, 2016–2020 рр.) використовуються результати дисертації, що пов'язані з розробленням прикладного інструментарію стимулювання заліснення малопродуктивних сільськогосподарських угідь і створення полезахисних смуг, вирощування швидкорослих енергетичних лісових та сільськогосподарських культур, розбудовою об'єктів рекреаційної інфраструктури та індустрії мисливського господарства (довідка № 392 від 28.12.2022 року). У навчальному процесі Луцького національного технічного університету при підготовці лекційного матеріалу дисципліни «Агробізнес» використовуються наукові результати дисертації, котрі стосуються систематизації пріоритетів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів в контексті диверсифікації сільської економіки, яка охоплює комплекс взаємовпливів між суб'єктами господарського освоєння лісоресурсного потенціалу та суб'єктами сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності (довідка № 534/01-14 від 27.07.2022 року).

Повнота викладення основних наукових результатів в опублікованих працях. За результатами написання дисертації опубліковано 16 наукових праць, з яких 8 статей у наукових фахових виданнях України, стаття у науковому виданні іншої держави, стаття в іншому виданні, 6 тез наукових доповідей. Результати дисертації повною мірою висвітлені у наукових публікаціях.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. У дисертації О. М. Олексівця відсутні прояви порушення правил академічної доброчесності. У дослідженні повною мірою дотримуються вимоги щодо

правильності посилань на літературні джерела та джерела статистичної інформації. Використання ідей, результатів та текстів інших авторів містить посилання на відповідне джерело інформації.

Дискусійні положення та зауваження щодо роботи. Позитивно оцінюючи достатньо високий науковий рівень підготовки дисертації, необхідно звернути увагу на окремі недоліки, дискусійні положення та семантичні розбіжності категоріального апарату представленого дослідження:

1. На рис. 1.3, с. 49, серед методів та технологій диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів автор виділяє франчайзинг та бенчмаркінг. З огляду на інноваційність названих технологій для сфери лісового господарства доцільно було б у тексті роботи розкрити суть та характерні риси застосування франчайзингу та бенчмаркінгу.

2. Автор, говорячи про передовий європейський довід стимулювання агролісомеліорації, в контексті української практики наголошує на тому, що можливості держави, окремих регіонів та територіальних громад стосовно фінансування агролісомеліоративних робіт є обмеженими у зв'язку з тривалою економічною кризою, зумовленою світовою фінансовою кризою 2008 року та вторгненням російських агресорів на територію України (с. 50). З огляду на це автору доцільно було б привести перелік першочергових заходів стосовно нарощення масштабів агролісомеліоративних робіт.

3. На с. 67 здобувач говорить про те, що у багатолісних районах лісове господарство слід розглядати базовою ланкою регіонального господарського комплексу та інноваційних ядром структурних зрушень в ньому і робити акцент на стимулюванні комплекснішого використання деревної сировини. Дане припущення можна було б вважати таким, що повною мірою відображає роль лісового господарства у господарському комплексі багатолісних районів, якби здобувач розкрив зміст впливу лісового господарства як інноваційного ядра на розвиток інших ланок економіки регіонів, які відзначаються високим рівнем лісистості.

4. Автор на с. 143 констатує, що принципового значення набуває створення умов для стимулювання процесів виготовлення біопалива на основі утилізації лісосічних відходів та відходів деревообробного виробництва. Водночас у тексті дисертації не приводяться умови застосування та перелік інструментів стимулювання підвищення рівня утилізації деревних відходів. Також потребує додаткового пояснення факт того: чи мова йде про інструменти стимулювання, які вже регламентуються Лісовим кодексом України, чи про інструменти, котрі потребують інституціоналізації.

5. На рис. 3.6, с. 171, як одна із цілей Стратегії розвитку лісового господарства Рівненської області розглядається інтеграція лісового та сільського господарства. Виходячи з того, що Рівненська область знаходиться у двох основних природно-кліматичних зонах (Полісся, Лісостеп), варто було б окреслити необхідні умови забезпечення такої інтеграції для кожної з названих зон.

Водночас, наведені зауваження мають рекомендаційний характер, тому не знижують достатньо високий науковий рівень дисертації і не впливають на її загальну позитивну оцінку.

Загальний висновок. Дисертація Олексієвця Олега Миколайовича на тему: «Еколого-економічні засади диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів» за своїм науковим рівнем та практичною цінністю, новизною, дотриманням правил академічної доброчесності, достовірністю результатів, змістом та оформленням повністю відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 03.04.2019 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.) і Порядку

присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), а її автор Олексієвець Олег Миколайович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ

декан економічного факультету,

доцент кафедри менеджменту

Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука»,

кандидат економічних наук,

доцент

 Сергій ДЕМИДЮК

Підпис Сергія Демидюка засвідчую

Челурха О.Т.